

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2021-75-12>
УДК 338.246

Кот Л.Л.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного менеджменту та
підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Kot Liudmyla

Taras Shevchenko National University of Kyiv

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ КРАЇН СВІТУ: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК, ФОРМИ ВИНИКНЕННЯ, МАСШТАБИ ДІЯЛЬНОСТІ

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY OF THE WORLD'S COUNTRIES: FORMATION, DEVELOPMENT, FORMS OF EMERGENCE, SCALE OF ACTIVITY

У статті досліджено формування, розвиток, форми виникнення, масштаби діяльності соціального підприємництва в національній економіці країн світу. Зазначено, що аналіз міжнародного досвіду розвитку соціального підприємництва свідчить про широке поширення в світі цього явища, проте з огляду на свою неоднозначність і наявність безлічі підходів, воно насилу піддається статистичному аналізу. Серед найрозповсюдженіших суб'єктів соціального підприємництва в зарубіжних країнах виділено: некомерційні соціальні підприємства, гібридні соціальні підприємства, економічні гібридні соціальні підприємства, комерційні підприємства з соціальними або екологічними цілями. Обґрунтовано, що більшу частину сфери соціального підприємництва зарубіжних країн складають гібридні соціальні підприємства, за винятком Західної Європи і США, де переважають неприбуткові організації. Констатовано, що рівень активності соціальних підприємств є нижчим, ніж комерційних, у всіх розглянутих країнах і регіонах, що ілюструє проміжне положення сфери між приватним сектором і «третім сектором», однак, чим вищим є рівень підприємницької активності в країні, тим вищим, відповідно, є рівень соціальної підприємницької активності. Зроблено висновок, що напрями підтримки соціального підприємництва в зарубіжних країнах обумовлені його особливостями – проміжним положенням між комерційним і некомерційним секторами, високими ризиками, високою цінністю для суспільства, складністю вимірювання результатів і розмитістю стандартів.

Ключові слова: макроекономіка, національна економіка, підприємництво, соціальне підприємництво, комерційний сектор, некомерційний сектор, заходи державної підтримки, гібридні соціальні підприємства, неприбуткові підприємства, підприємницька активність, соціальне виключення.

В статье исследованы формирование, развитие, формы возникновения, масштабы деятельности социального предпринимательства в национальной экономике стран мира. Отмечено, что анализ международного опыта развития социального предпринимательства свидетельствует о широком распространении в мире этого явления, однако, учитывая свою неоднозначность и наличие множества подходов, оно с трудом поддается статистическому анализу. Среди наиболее распространенных субъектов социального предпринимательства в зарубежных странах выделены некоммерческие социальные предприятия, гибридные социальные предприятия, экономические гибридные социальные предприятия, коммерческие предприятия с социальными или экологическими целями. Обосновано, что большую часть сферы социального предпринимательства зарубежных стран составляют гибридные социальные предприятия, за исключением Западной Европы и США, где преобладают неприбыльные организации. Констатировано, что уровень активности социальных предприятий ниже, чем коммерческих, во всех рассматриваемых странах и регионах, иллюстрирующий промежуточное положение сферы между частным сектором и «третьим сектором», однако, чем выше уровень предпринимательской активности в стране, тем выше, соответственно, уровень социальной предпринимательской активности. Сделано вывод, что направления поддержки социального предпринимательства

тельства в зарубежных странах обусловлены его особенностями – промежуточным положением между коммерческим и некоммерческим секторами, высокими рисками, высокой ценностью для общества, сложностью измерения результатов и размытостью стандартов.

Ключевые слова: макроэкономика, национальная экономика, предпринимательство, социальное предпринимательство, коммерческий сектор, некоммерческий сектор, меры государственной поддержки, гибридные социальные предприятия, неприбыльные предприятия, предпринимательская активность, социальное исключение.

The article examines the formation, development, forms of emergence, scale of social entrepreneurship in the national economy of the world. It is noted that the analysis of international experience in the development of social entrepreneurship indicates the widespread use of this phenomenon in the world, but due to its ambiguity and the presence of many approaches, it is difficult to statistically analyze. Among the most common subjects of social entrepreneurship in foreign countries are non-profit social enterprises, hybrid social enterprises, and economic hybrid social enterprises, commercial enterprises with social or environmental purposes. It is noted that the sphere of social entrepreneurship in most countries of the world is expanding, with the greatest development of this sphere in the United States and the European Union, the least – in the Middle East, North Africa, and Latin America and in Asian regions. It is proved that most of the sphere of social entrepreneurship in foreign countries is made up of hybrid social enterprises, with the exception of Western Europe and the United States, where non-profit organizations predominate. It is stated that the level of activity of social enterprises is lower than commercial ones in all the countries and regions considered, which illustrates the intermediate position of the sphere between the private sector and the «third sector», however, the higher the level of entrepreneurial activity in the country, the higher the level of social entrepreneurial activity respectively. It is noted that social entrepreneurship allows solving socially significant problems without attracting budget funds, so it is the object of active state support, because of which a set of macroeconomic measures is being taken to develop the sphere of social entrepreneurship. It is determined that measures to support social entrepreneurship provide, firstly, for the application of general principles of support for small and medium-sized businesses, which include most organizations in the field of social entrepreneurship; secondly, the application of the principles of supporting innovative initiatives, since social entrepreneurship in most cases involves the use of a non-standard approach to solving social problems. It is concluded that the directions of support for social entrepreneurship in foreign countries are determined by its peculiarities – the intermediate position between the commercial and non-commercial sectors, high risks, high value to society, the complexity of measuring results and the blurring of standards.

Key words: macroeconomics, national economy, entrepreneurship, social entrepreneurship, commercial sector, non-profit sector, state support measures, hybrid social enterprises, non-profit enterprises, entrepreneurial activity, social exclusion.

Постановка проблеми. Оцінка державної підтримки соціального підприємництва, залучення кваліфікованих кадрів, здатність соціальних підприємств отримувати дохід, знаходження на стадії зростання доступу до інвестицій, розуміння цілей і завдань соціального підприємництва населенням – все це являє собою параметри якісної оцінки формування, розвитку та масштабів функціонування соціального підприємництва в сучасній державі на макроекономічному рівні.

Досвід зарубіжних країн, які займають перші позиції сучасних світових (США, Канада, Великобританія), демонструє те, що соціальне підприємництво довело свою здатність створювати цінність у тих сферах, де це складно дається державним структурам – сприяти підвищенню рівня добробуту певних категорій громадян, стимулювати прагнення громадян до соціального прогресу, виховувати почуття власної відповідальності за якість життя.

Дослідження специфіки формування, розвитку, форм виникнення, масштабів діяльності соціального підприємництва в макроекономічних реаліях країн світу є безумовно актуальним та важливим для посилення державної соціально-економічної підтримки соціального підприємництва в Україні, що з одного боку, може стати частиною державної макроекономічної політики, з іншого боку – формою державних інвестицій в забезпечення соціальної стійкості і точкового вирішення найбільш гострих соціальних проблем, які впливають на якість життя українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям соціального підприємництва присвячені праці А. Арапетяна, О. Архипчика, У. Баймуратова, О. Бігняка, І. Босак, З. Варналія, М. Волкової, З. Галушки, В. Геєця, О. Гудзинського, А. Дюк, В. Звонара, О. Карінцевої, О. Кіреєва, В. Кокотя, І. Комарницького, К. Комарової, А. Корнецького, С. Король,

Ж. Крисько, В. Кудлай, Т. Лункіної, М. Маліка, Г. Матвієнко-Біляєвої, А. Мокія, О. Набатової, В. Назарука, О. Овсянюк-Бердадіної, Н. Проць, І. Салія, О. Сандакової, А. Свинчук, В. Смаль, Н. Супрун, О. Шпикуляка.

Важливими для дослідження обраної теми є роботи зарубіжних вчених, зокрема: Д. Борнштейна, Г. Діза, Б. Дрейтона, П. Друкера, В. Зомбарта, І. Кірцнера, Дж. Коллінза, Ч. Лідбітера, І. Марті, Дж. Мейєра, Дж. Порраса, Й. Шумпетера, М. Юнуса.

Формулювання завдання дослідження.

Метою статті є дослідження формування, розвитку, форм виникнення, масштабів діяльності соціального підприємництва в національній економіці країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальне підприємництво почало розвиватись приблизно в ХІХ ст., однак поява, розвиток, швидкість поширення соціального підприємництва відбувалися нерівномірно в різних країнах, що було обумовлено об'єктивними інституційними факторами. Домінування ролі того чи іншого інституту у вирішенні соціальних проблем суспільства в країнах світу в різні історичні періоди по-різному позначилося на формуванні окремих традицій, норм і звичаїв щодо розв'язання соціально-значущих питань. Наприклад, роль церкви в європейських країнах аж до початку ХVІІІ ст. визначала закріплену за нею функцію участі в багатьох соціальних питаннях, таких як утримання мандрівників, бездомних, хворих. Велика промислова революція, яка охопила безліч країн світу, змінила ставлення до вирішення соціальних проблем. Починаючи з другої половини ХVІІІ ст. стали створюватися будинки працевитості, де до праці залучалися маргінальні верстви населення (бідні, інваліди, сироти тощо). Розвиток і зміцнення ролі капіталізму в країнах Європи посилив соціальну відповідальність держави, яка найбільшою мірою проявилася після світової економічної кризи 1929–1933 рр. і після Другої світової війни. Більшу частину державних бюджетів становили видатки соціального характеру: освіта, охорона здоров'я, соціальні допомоги, допомоги по безробіттю та багато іншого. Однак внаслідок виникнення провалів ринку і держави все більше надій стали покладати на приватний капітал як основну рушійну силу до процвітання і стабільності в цих країнах. При-

ватні компанії все більше стали залучатися до соціальних аспектів через різні програми корпоративної соціальної відповідальності. Розвиток соціального підприємництва, яке, перш за все, почався саме в розвинених капіталістичних країнах Європи і Америки, став логічним відображенням міцніючої позиції приватних компаній та ініціатив у вирішенні соціальних проблем. Однак передумови і характер появи і розвитку соціального підприємництва в різних регіонах світу відрізняються [1].

Так, згідно з дослідженням Дж. Керлін [2] соціальне підприємництво в США знаходиться на перетині громадянського суспільства і комерційного сектора, а в Європі – на перетині громадянського суспільства і державного сектора.

Традиції і звичаї, що склалися в суспільстві, позначаються на структурі і характері найбільш гострих соціальних проблем, існуючих в різних країнах. Наприклад, в мусульманських країнах, як правило, відсутня проблема сирітства в зв'язку з тим, що релігійні уявлення, розвинені родинні стосунки в цих країнах не дозволяють залишати дитину поза сім'єю. В Україні навпаки, існує гостра проблема переповненості дитячих будинків, інтернатів, виключення дітей-сиріт з соціально-економічного життя. Даний приклад показує важливість контексту при розгляді особливостей розвитку соціального підприємництва в світі. До того ж, як зазначає Дж. Керлін, розуміння меж і суті явища «соціальне підприємництво» необхідно здійснювати через прив'язку до контексту національної економіки [2, с. 64].

У зарубіжній літературі вже з'явилися роботи, в яких розглядаються і аналізуються особливості розвитку соціального підприємництва в національній економіці різних країн [3; 4]. Однак в основному в цих роботах розглядається досвід європейських країн, США, Великобританії і проводиться порівняльний аналіз американської та європейської традиції виникнення і розвитку соціального підприємництва. Нами здійснено спробу розглянути макроекономічні особливості розвитку соціального підприємництва не тільки в тих країнах, де воно вже є сформованим, але і в тих країнах, де соціальне підприємництво тільки починає зароджуватися. Основне завдання представленого аналізу полягає в необхідності, з одного боку, показати глобальний масштаб поширення цього явища в світі, а з іншого боку, виявити його національні особливості.

Соціальне підприємництво в Європі зародилося ще в першій половині XIX ст., в той час як тільки почала формуватися «соціальна економіка» (social economy) через активне зростання і посилення впливу некомерційного сектора, основними агентами якої були кооперативи (cooperatives), товариства взаємодопомоги (mutual organizations), асоціації (association) і фонди (funds).

У середині XX ст. проекти соціальної економіки в країнах Європи, які дотримувалися соціального державного ладу, і в СРСР здійснювалися виключно державними органами, наявними в соціально-економічній галузі. В державах з капіталістичним ладом вирішення соціальних проблем відбувалося завдяки допомозі з боку держави, застосуванню соціальних програм, ініціатив, а також функціонуванню відповідних організацій. Фонди в Центральній і Східній Європі були вбудовані в громадську інфраструктуру, в той час як кооперативи та асоціації стали частиною націоналізованої економіки і грали роль псевдо-громадських агентів. Перехід соціалістичних країн до ринкової економіки надав для неприбуткових організацій і громадянських ініціатив можливість знайти свою роль в інноваційній соціально-економічній системі. Але для економіки в перехідному періоді існують значні перешкоди, зокрема і прогалини в законодавчій базі, і саме це, швидше за все, є причиною неефективності роботи соціально-орієнтованих організацій [5].

У другій половині XX ст. цілий ряд європейських країн зазнали проблем соціального характеру щодо зайнятості, охорони здоров'я, освіти, які потрібно було вирішити максимально швидко. Усунення проблем тільки силами держави і приватного сектора часом було практично неможливим, саме тому в цей період активізувалася діяльність некомерційних організацій, громадських організацій, а також організацій місцевих спільнот. З часом, некомерційні організації значно розширили перелік своїх базових функцій – крім захисту і просування інтересів індивідуальних груп і певних верств населення, все частіше долучаючись до процесу виробництва товарів і послуг, що саме по собі змушувало змінити підхід на підприємницький з метою отримання максимальної ефективності, а також фінансової стабільності [6].

Першою державою, яка легалізувала роботу соціальних підприємств, була Італія, де в 1991 р.

таким підприємствам дали офіційний статус «соціальні кооперативи» («social cooperatives»). У Бельгії, на початку 1995 р. було прийнято Закон «Про компанії з соціальною метою» («company with social mission»). Інноваційну форму для формування і соціального підприємництва затвердила в 2001 р. Велика Британія «компанії, які функціонують в інтересах місцевої спільноти» («community interest company»). Але потрібно також виділити той факт, що велика частина соціальних підприємців Європи все ще функціонують в рамках традиційного законодавства «третього сектора».

Важливу роль у формуванні сприятливого середовища для розвитку соціального підприємництва в країнах Європи відіграють ініціативи Європейського Союзу, спрямовані на підтримку досліджень і програм із соціального підприємництва. Вагому роль у розвитку соціального підприємництва в країнах Європи відіграють міжнародні фонди, асоціації та організації (USAID, Ashoka Foundation, EMES, European Research Network). Говорячи про дослідження в галузі соціального підприємництва, необхідно відзначити, що на відміну від США, де соціальне підприємництво досліджується як в бізнес-школах, так і на факультетах соціології, в Європі дослідження соціального підприємництва часто здійснюють соціологи, що зміщує вектор досліджень від економічного в соціальну сферу [7].

У США і Канаді соціальне підприємництво розуміється в більш широкому сенсі, ніж в інших країнах. Поняття «соціальне підприємництво» включає в себе сукупність соціально спрямованих організацій від організацій комерційного характеру, які беруть участь у соціально відповідальній роботі, до неприбуткових, що генерують дохід. Таке широке розуміння визначено історичним контекстом виникнення соціального підприємництва в США і Канаді.

Вже наприкінці XVIII ст. у США комерційна діяльність неприбуткових організацій була легалізована і мала фактично загальний характер. Наприклад, релігійні, а також громадські групи володіли базарами, займалися торгівлею товарами домашнього виготовлення, не рахуючи добровільні внески. У 60-ті рр. уряд США розробив програму «Велике суспільство» (Big Society), відповідно до якої федеральний уряд, використовуючи фонди, інвестував мільярди доларів в програми, які стосувалися допомоги малозабезпеченим,

освіти, охорони здоров'я, розвитку спільнот, навколишнього середовища і мистецтва. Для того, щоб не виникало непотрібної бюрократії, велика частина фондів працювали через неприбуткові організації, що сприяло збільшенню їх кількості. Однак економічний спад 70–80-х рр. викликав значне зменшення федеральних програм, що відбилося на фінансовій стійкості неприбуткових організацій, які стали шукати інші джерела доходів, ніж внески і пожертвування. Таким чином, в США почала швидко і ефективно розвиватися соціально орієнтована сфера діяльності, яка приносить прибуток [8, с. 18].

Необхідно відзначити, що інституційне середовище соціального підприємництва в США в основному формують приватні фонди, які забезпечують фінансову підтримку, надають освітні, тренінгові, консалтингові послуги соціальним підприємцям (на відміну, наприклад, від Європи, де ці функції виконує в основному держава, або громадські організації). Підтримка соціального підприємництва приватними інвестиційними фондами в США почалася в 80-і рр. Деякі фонди (Фонд Келлога, Фонд Кауфмана, Фонд Рокфеллера) робили акцент на формуванні мережі соціальних підприємців, інші підтримували стартапи з соціальною місією (Фонд розвитку підприємництва Робертса). Стали з'являтися міжнародні фонди, які займалися навчанням, консультуванням соціальних підприємців, а також виділяли гранти соціальним підприємцям (Фонд Сколла, Ашока, Фонд Шваба). Важливу роль у формуванні умов для розвитку соціального підприємництва в США відіграють дослідницькі центри, університети (Школа бізнесу Фукуа, Університет Дьюка; Гарвардська школа бізнесу; Колумбійська школа бізнесу), а також асоціації, що об'єднують практиків у сфері соціального підприємництва (Альянс соціального підприємництва, SeeChange, Національні збори соціального підприємництва) [9].

Соціальне підприємництво в США включає до свого складу велику кількість секторів і областей – починаючи від прибуткових інститутів мікрокредитування, що були сформовані з метою підтримки фінансування малого бізнесу, до фармацевтичних неприбуткових компаній, які мають на меті значне підняття рівня здоров'я громадян. Виходячи з цілей і завдань організації, законодавство США дає можливість вибрати необхідну правову форму.

На відміну від США, де історично сформована активна позиція фондів і громадських організацій у вирішенні соціальних проблем суспільства, канадський уряд, починаючи з часів Другої світової війни, проводить політику «соціальної держави» (держави загального добробуту). Керуючись принципом загальної справедливості, уряд Канади намагається згладжувати соціальні та економічні протиріччя заради досягнення «загального добробуту», мінімізуючи соціальні відмінності і дискримінацію. Протягом останніх 30 років в країні активно розвиваються ініціативи соціально-економічного розвитку країни (економічний розвиток спільноти – CED). Згідно зі статистикою канадського об'єднання гуманітарних і соціальних наук в країні діють понад 3000 організацій соціально-економічного розвитку (як комерційних, так і некомерційних), в яких задіяні понад 3500 співробітників і 1900 волонтерів. Як у США, так і в Канаді розвинені різні форми міжсекторної взаємодії, які сприяють ефективності соціальної політики. Важливу роль в залученні уваги до явища соціального підприємництва в Канаді відіграють дослідницькі центри соціальних інновацій, соціального підприємництва, що функціонують в університетах (Школа бізнесу Джон Молсон, Університет Конкордія, Монреаль; Школа бізнесу Ротмана, Університет Торонто; Університет Квебека Монреаль, Факультет менеджменту; Школа менеджменту Макгілла), асоціації (Мережа соціально-економічного розвитку канадської спільноти; Chantier de l'économie Sociale) [10].

Розглядаючи соціальне підприємництво в Азії, необхідно враховувати, що це регіон, в якому проживає 60% всього населення планети, при цьому соціально-економічне становище багатьох азійських країн є вкрай нестабільним. Саме екологічний, соціальний та економічний дисбаланс у цьому регіоні став каталізатором появи інноваційних підходів у вирішенні існуючих проблем. Виникнення і розвиток соціального підприємництва в країнах Азії йшло нерівномірно. Початком масового розвитку соціального підприємництва в Азії можна вважати 1990-і рр., коли в азійських країнах стали з'являтися соціально-підприємницькі фірми. Поява перших соціально-підприємницьких фірм в Азії відбувалася за відсутності джерел залучення капіталу. Єдиними засобами для запуску бізнесу були або особисті кошти підпри-

емця, або гранти. Грантодавцями, як правило, виступали фонди та релігійні організації, роль яких у становленні та розвитку соціального підприємництва у світі є незаперечною. З досягненням економічної та соціальної стабільності в Європі європейські фонди стали виділяти кошти на підтримку країн «третього світу».

Основною релігією таких країн, як Індонезія, Пакистан, Бангладеш, Малайзія є мусульманство. Згідно з мусульманськими традиціями всі віруючі, що володіють майном понад їх основні потреби і потреби їх сімей, повинні раз на рік виплачувати милостиню, так званий «закат» (zakat). Завдяки зібраним коштам було відкрито безліч соціально-підприємницьких фірм в країнах Азії [11, с. 113].

Крім основних джерел фінансування соціального підприємництва, розглянутих вище, в країнах Азії почала розвиватися діяльність неприбуткових організацій, спрямована на отримання доходу. Наприклад, неприбуткова організація, основна діяльність якої спрямована на захист прав дітей в Індії, стала продавати листівки та канцелярське приладдя з метою отримання доходу для підтримки основної діяльності організації. Поступово багато неприбуткових організацій стали більш фінансово стійкими за рахунок формування власних джерел доходу. Тенденцією останніх років стала зміна юридичного статусу фінансово стійких неприбуткових організацій з благодійного на статус генеруючих дохід соціально орієнтованих підприємницьких фірм. Соціальне підприємництво можна зустріти практично у всіх галузях економіки країн Азії – освіта, охорона здоров'я, медіа-індустрія, транспорт, страхування тощо.

З безлічі країн Азії слід згадати Індію, де соціальне підприємництво має багату історію. Соціокультурні традиції Індії завжди сприяли просуванню і поширенню соціального підприємництва через різні форми соціально орієнтованих ініціатив, такі як філантропія, вільна торгівля, інклюзивні бізнес-моделі. Яскравим періодом розвитку соціального підприємництва в країні був період правління М. Ганді (1921–1934 рр.), коли було створено безліч соціально орієнтованих підприємств, які сьогодні безумовно потрапляють під загальноприйняте визначення соціального підприємництва [11, с. 123].

В даний час на тлі бурхливого економічного зростання в Індії загострилися соціальні про-

блеми (зростає розрив між бідними і багатими, міським і сільським верствами населення). Багато великих компаній приділяють увагу програмам підтримки соціально уражених верств населення і будують свій бізнес на основі концепції «основа піраміди». Наприклад, одна з найбільших індійських корпорацій «Tata» не тільки розробила ряд продуктів для «основи піраміди», а й організувала кілька соціальних підприємств, які допомагають у вирішенні важливих соціальних проблем суспільства.

Збільшення інтересу корпорацій до соціального підприємництва не було обумовлено зменшенням уваги держави до соціальних проблем. Індійський уряд займає проактивну позицію щодо підтримки соціальних інновацій. Велику роль в цьому напрямку відіграє Національна рада з інновацій (National Innovation Council), яка підтримує інноваційні проекти, в тому числі і в соціальній сфері. Сьогодні можна говорити про існування в Індії цілої «екосистеми», що підтримує і формує соціальне підприємництво, яка включає освітні установи, соціальні мережі, державні інститути, фонди, венчурних інвесторів тощо [11, с. 125].

Знаковою подією для розвитку соціального підприємництва в Азії стало створення банку «Грамін» (Grameen Bank) в 1976 р. М. Юнусом, який видавав кредити бідному населенню (комунам) Бангладешу без застави (їх заробіток становить менше 2 доларів на день) для організації бізнесу. Пізніше з'явилися інші послуги в області мікрофінансування (мікрострахування, мікровкладу тощо), і мікрофінансування стало активно розвиватися в усьому світі як ефективний соціально орієнтований бізнес. Поява і поширення мікрокредитування в Бангладеш, в Індії, а потім і в інших країнах Азії стало можливим завдяки традиціям в даному суспільстві, заснованим на тісних взаєминах в комунах, де порушення правил вважається неприйнятним [11, с. 129].

Для Китаю соціальне підприємництво є досить новим явищем, яке «сьогодні набирає темпи, не маючи чіткої моделі розвитку. Сам термін «соціальне підприємництво» став широко використовуватися в китайському суспільстві тільки на початку XXI ст., коли були перекладені на китайську мову книги Девіда Борнштейна (David Bornstein) «Як змінити світ: соціальні підприємці і сила нових ідей» (How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of

New Ideas, 2004) і Чарльза Лідбітера (Charles Leadbeater) «Розквіт соціального підприємця» (The Rise of Social Entrepreneur, 1997). Саме тоді соціальне підприємництво стало темою обговорення на конференціях, семінарах, круглих столах за участю неприбуткових організацій, представників науки та засобів масової інформації. Поняття «соціальне підприємництво» є настільки розмитим в дослідженнях і свідомості в Китаї, що, згідно з даними звіту Британської Ради – лише малу частку фірм, що асоціюють себе з соціальними підприємствами, можна віднести до таких.

Серед факторів, що гальмують розвиток соціального підприємництва в Китаї, необхідно виділити політику держави, яка не створює сприятливих умов для розвитку неприбуткових організацій. Тільки в 2021 р., як було зазначено на Всесвітньому форумі Скола (Skoll World Forum 2021) [12], ситуація в соціальному секторі продемонструвала позитивні тенденції – кількість приватних фондів перевищила кількість державних, збільшується участь приватного капіталу у вирішенні соціальних проблем. Незважаючи на те, що філантропія не характерна для Китаю, традиція пожертвувань є широко поширеною, що відіграє величезну роль у готовності суспільства підтримувати і реалізовувати соціальні ініціативи. На думку професора школи Фукуа Дюкського університету, директора Центру поширення соціального підприємництва Г. Діза [13], за останні 30 років Китай продемонстрував, що здатний створювати нові інститути та інструменти досить швидко. Якщо такі ж сили будуть спрямовані на створення необхідної інфраструктури для стимулювання і підтримки соціального підприємництва, то Китай зможе стати прикладом для всього світу.

Потужним імпульсом для розвитку соціального підприємництва в країнах Південно-Східної Азії послужила економічна криза, яка вибухнула в регіоні в 1997 році. Економічна криза посилила соціальні проблеми суспільства – безробіття, соціальну нерівність. З розвитком програм по виходу з кризи уряди країн Південно-Східної Азії стали розглядати соціальне підприємництво як один з важливих механізмів вирішення соціальних проблем. Спираючись на досвід країн Північної Америки та Європи, урядами впроваджувалися механізми підтримки соціального підприємництва.

В даний час політика багатьох азіатських держав спрямована на підтримку соціального підприємництва. Так, в Республіці Корея уряд розглядає його в якості ефективного засобу для створення додаткових робочих місць і надання соціальних послуг, тому надає соціальним підприємцям пільги у вигляді переважних прав на продаж продукції і послуг державним установам. У 2006 р. уряд розробив амбітну програму для просування і підтримки соціальних програм «Соціальний вимір 2030» (Social Vision 2030) [14], яка забезпечує такого роду фірмам державну підтримку для гідної конкуренції в ринкових умовах. За даними Міністерства праці та зайнятості Республіки Корея, в країні налічується 712 сертифікованих підприємств соціального призначення [15].

Велику просвітницьку роль у розвитку соціального підприємництва в азіатському регіоні відіграє Британська рада, Фонд Ашока, Фонд Шваба, Творча лабораторія «Грамін», які реалізують ряд освітніх програм із соціального підприємництва, організують семінари та конференції. У 2010 р. завдяки ініціативі м. Юнуса в місті Фукуоці (Японія) була підписана декларація про заснування «Хабу» соціального бізнесу в Азії (Social Business Hub Asia). Основним завданням «Хабу» є сприяння поширенню та розвитку ідей соціального бізнесу в Азії [15].

Можливість надання послуг і товарів незалежним верствам суспільства, а також включення цих груп населення в процес виробництва за допомогою ринкових інструментів і стійких бізнес-моделей недавно усвідомили і в Латинській Америці. У Латинській Америці зберігається високий рівень бідності, який тягне за собою величезну кількість соціальних проблем (обмежений доступ бідних верств населення до соціальних послуг – охорона здоров'я, освіта; високий рівень злочинності; диспропорція доходів тощо). Незважаючи на те, що останні 15 років кількість бідних в абсолютному вираженні в країнах Латинської Америки скорочується, рівень соціально-економічної нерівності залишається високим. Так, за даними Комісії з економічних питань країн Латинської Америки і Карибського басейну (Comision Economica para America Latina y el Caribe), цей регіон є самим «нерівноправним» у світі.

Важливою характеристикою соціально-економічної ситуації в країнах Латинської Амери-

ки є так зване «соціальне виключення» (social exclusion). У контексті Латинської Америки його можна визначити як процес, коли індивідууми або групи позбавлені доступу до можливостей, що надаються ринком. Різні бар'єри і обмеження перешкоджають представникам малозабезпечених верств населення стати самостійними агентами фінансово-господарських відносин. Під тиском з боку міжнародних організацій, міжнародних асоціацій і в ситуації загострення соціальних напружень в Латинській Америці в останні роки стали з'являтися проекти залучення бідних верств населення до бізнесу на різних етапах ланцюжка створення цінності.

Соціальне підприємництво як нова форма взаємодії з соціально вразливими верствами суспільства активно розвивається в усьому світі, але в Латинській Америці можна говорити лише про початкову фазу формування і розвитку соціального підприємництва.

Соціальне підприємництво в Бразилії, як і в інших країнах Латинської Америки, з'явилося порівняно недавно. Згідно з даними звіту Глобального моніторингу підприємництва показник ранньої соціально орієнтованої підприємницької активності в Бразилії один з найнижчих у світі. Бразилія займає одне з перших місць у світі по соціальній нерівності. У країні існує безліч соціально значущих проблем, які не вирішуються державою, але все частіше привертають увагу соціально-орієнтованого бізнесу. Проблеми дискримінації, забруднення навколишнього середовища, доступу населення до найважливіших видів послуг, таких як медицина, освіта, стали тими сферами, де підприємці з соціально орієнтованими цілями не тільки створюють соціальну цінність, а й отримують економічний результат. Необхідно відзначити, що законодавча система Бразилії підтримує приватні ініціативи, в тому числі соціально орієнтовані. Наприклад, існує ряд податкових і кредитних пільг для соціальних підприємств. Однак правила надання пільг розробляються органами державної влади як термінова відповідь на соціальні проблеми, що потребують негайного вирішення, і тому їм не вистачає послідовності, що в свою чергу ускладнює їх розуміння і практичне застосування [16, с. 12].

Проте, в Бразилії поступово створюється більш сприятливе середовище для розвитку соціального підприємництва завдяки формуванню приватного інвестиційного капіталу та активної

діяльності фондів, освітніх установ, асоціацій (наприклад, SEKEM, Ashoka, McKinsey, Center for Social Entrepreneurship), які займаються не тільки просвітницькою та консультативною діяльністю, а й надають фінансову підтримку соціальним підприємцям.

Сьогодні перед державами країн Латинської Америки стоїть важливе завдання – збільшити масштаб діяльності соціального підприємництва, створюючи сприятливі умови для державно-приватного партнерства, від якого виграє більшість. Важливу роль у формуванні соціального підприємництва в Латинській Америці відіграють асоціації – Спільнота вивчення соціального підприємництва (Social Enterprise Knowledge Network) і Фонд зі сталого розвитку FUNDES (Fundacion para desarrollo sostenible) [17].

Очевидно, що для країн Африки, де величезний пласт соціальних проблем, нерідко залишається без уваги держави і приватного сектора, соціальне підприємництво могло б стати тією рушійною силою, яка здатна не тільки сприяти вирішенню конкретних соціальних проблем суспільства, а й, можливо, ініціювати соціальні перетворення в цих країнах. Однак уряди ряду країн Африки не хочуть бути безпосередньо залученими до розбудови соціального підприємництва, розглядаючи соціальних підприємців як ризикованих за своєю природою, а їх дії – «вільнотумними зусиллями». Нездатність держави вирішити сформовані в суспільстві множинні протиріччя, і нерозуміння урядом факту, що «невидима рука ринку» не здатна вирішувати ситуацію найвигіднішим чином для суспільства, посилюється ще й тим, що держава обмежує свободу діяльності соціально орієнтованих організацій. Наприклад «обмежувальна» політика держави щодо неприбуткових організацій викликана тим, що, по-перше, вони мають потенціал для організації людей поза державними структурами і, по-друге, що некомерційні організації зі зміною політики донорів щодо побудови інститутів громадянського суспільства зможуть отримати кошти, які були б спрямовані на державні проекти.

Позбавляючись фінансової нестійкості і залежності від зовнішнього фінансування, неприбуткові організації зробили спроби переходу до нової моделі функціонування, яка забезпечила б їм фінансову стабільність. Саме таким чином, в кінці XX – на початку XXI ст. в країнах Африки з некомерційних організацій з'явилися перші со-

ціально-підприємницькі фірми (наприклад, FATE Foundation; Lagos Digital Village). Активна діяльність міжнародних асоціацій з підтримки соціальних підприємців (Фонд Ашока, Фонд Шваба) формує сприятливе середовище для розвитку соціального підприємництва і чинить позитивний вплив на формування інституційних основ соціального підприємництва в країнах Африки за допомогою організації конференцій, освітніх програм із соціального підприємництва [18].

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду розвитку соціального підприємництва свідчить про те, що дане явище широко поширене в світі, проте з огляду на свою неоднозначність і наявність безлічі підходів насилу піддається статистичному аналізу. Серед структур соціального підприємництва в зарубіжних країнах можна виділити: некомерційні соціальні підприємства, гібридні соціальні підприємства, економічні гібридні соціальні підприємства, комерційні підприємства з соціальними або екологічними цілями.

Сфера соціального підприємництва в більшості країн світу розширюється. Найбільший розвиток дана сфера отримала в США та Європейському Союзі, менше – в країнах Близького Сходу, Північної Африки, Латинської Америки і в азійських регіонах. Більшу частину сфери соціального підприємництва зарубіжних країн складають гібридні соціальні підприємства, за винятком Західної Європи і США, де переважа-

ють неприбуткові організації. Рівень активності соціальних підприємств є нижчим, ніж комерційних, у всіх розглянутих країнах і регіонах, що ілюструє проміжне положення сфери між приватним сектором і «третім сектором». Однак, чим вищим є рівень підприємницької активності в країні, тим вищим відповідно є рівень соціальної підприємницької активності.

Соціальне підприємництво дозволяє вирішувати соціально значущі проблеми без залучення бюджетних коштів, тому є об'єктом активної державної підтримки. Для розвитку сфери соціального підприємництва приймається комплекс заходів. Заходи підтримки соціального підприємництва передбачають, по-перше, застосування загальних принципів підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, до яких належать більшість організацій сфери соціального підприємництва; по-друге, застосування принципів підтримки інноваційних ініціатив, оскільки соціальне підприємництво в більшості випадків передбачає використання саме нестандартного підходу до вирішення соціальних проблем.

Напрями підтримки соціального підприємництва в зарубіжних країнах обумовлені його особливостями – проміжним положенням між комерційним і некомерційним секторами, високими ризиками, високою цінністю для суспільства, складністю вимірювання результатів і розмитістю стандартів.

Список літератури:

1. Defourny J., Nyssens M. Defining social enterprise. In *Social enterprises – at the crossroads of market, public policies and civil society*. London and New York: Routledge, 2012. P. 2–36.
2. Kerlin J. *Social enterprise: A global comparison*. Hanover, NH : Tufts University Press, 2009. 205 p.
3. Kerlin J. A comparative analysis of the global emergence of social enterprise. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2010. Vol. 21. No. 2. P. 162–179.
4. Salamon L., Anheier H., Toepler S., List R., Sokolowski S. *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Vol. 2. Bloomfield, CT : Kumarian Press, 2009. 215 p.
5. Босак І. П. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2017. Вип. 1(54). С. 99–104.
6. Горішна Н. Правове регулювання діяльності соціальних підприємств: європейський досвід. *Social Work and Education*. 2016. Вип. 3. № 2. С. 81–91.
7. Koellinger P.D., Roy Thurik A. Entrepreneurship and the business cycle. *Review of Economics and Statistics*. 2012. Vol. 94. No. 4. P. 1143–1156.
8. Hulgard L. Discourses of social entrepreneurship in USA and Europe – Variations of the same theme? *EMES international summer school*. July 3-7. Corte, France, 2008. 20 p.
9. Neck, H. The landscape of social entrepreneurship. *Business Horizons*. 2009. Vol. 52. Issue 1. P. 13–19.
10. Peredo A. M. Social entrepreneurship: a critical review of the concept. *Journal of World Business*. 2016. Vol. 41. Issue 1. P. 56–65.
11. Malecki E. J. Technology and economic development: the dynamics of local, regional, and national change / E. J. Malecki. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, 1997. 460 p.

12. Skoll world forum on social entrepreneurship 2021. URL: <https://skoll.org/skoll-world-forum/2021-virtual-forum/>
13. Dees J. G. Framing a theory of social entrepreneurship: building on two schools of practice and thought. Duke University, the Fuqua School of Business. *ARNOVA Occasional Paper Series*. 2016. Vol. 1. Issue 3. P. 1–28.
14. OECD. A vision for Korea: laying the foundations to join the most advanced countries in the world. URL: <https://www.oecd.org/korea/avisionforkorealayingthefoundationstojointhemostadvancedcountriesintheworld.htm>
15. Deok Soon Hwang, Wonbong Jang, Joon-Shik Park. Social Enterprise in South Korea. *ICSEM Working Papers*. No. 35, Liege: The International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project. 2016. P 54–78.
16. Comini G., Assad F., Fischer R. Social Business in Brazil. University of São Paulo. 2012. 15 p.
17. Borzaga C., Galera G. Social enterprise: An international overview of its conceptual evolution and legal implementation. *Social Enterprise Journal*. 2019. Vol. 5. No. 3. P. 210–228.
18. World bank group. Emerging Social Enterprise Ecosystems in East and South African Countries: A Diagnosis of Supporting Environments and Activity of Social Enterprises in Kenya, Malawi, Rwanda, South Africa, Tanzania, Uganda, and Zambia. May, 2017. 79 p.

References:

1. Defourny J., Nyssens M. (2012) Defining social enterprise. In *Social enterprises – at the crossroads of market, public policies and civil society*. London and New York: Routledge, pp. 2–36.
2. Kerlin J. (2009) *Social enterprise: A global comparison*. Hanover, NH: Tufts University Press, 205 p.
3. Kerlin J. (2010) A comparative analysis of the global emergence of social enterprise. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 21, no. 2, pp. 162–179.
4. Salamon L., Anheier H., Toepler S., List R., Sokolowski S. (2009) *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Vol. 2. Bloomfield, CT: Kumarian Press, 215 p.
5. Bosak I. P. (2017) Social entrepreneurship: main features and features of development. *Naukovi zapysky [Ukrainskoi akademii drukarstva]*, vol. 1(54), pp. 99–104.
6. Horishna N. (2016) Legal regulation of social enterprises: European experience. *Social Work and Education*, vol. 3, no. 2, pp. 81–91.
7. Koellinger P. D., Roy Thurik A. (2012) Entrepreneurship and the business cycle. *Review of Economics and Statistics*, vol. 94, no. 4, pp. 1143–1156.
8. Hulgard L. (July 3-7. 2008) Discourses of social entrepreneurship in USA and Europe – Variations of the same theme? *EMES international summer school*. Corte, France, 20 p.
9. Neck H. (2009) The landscape of social entrepreneurship. *Business Horizons*, vol. 52, issue 1, pp. 13–19.
10. Peredo A. M. (2016) Social entrepreneurship: a critical review of the concept. *Journal of World Business*, vol. 41, issue 1, pp. 56–65.
11. Malecki E. J. (1997) *Technology and economic development: the dynamics of local, regional, and national change* / E. J. Malecki. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, 460 p.
12. Skoll world forum on social entrepreneurship 2021. Available at: <https://skoll.org/skoll-world-forum/2021-virtual-forum/>
13. Dees J. G. (2016) Framing a theory of social entrepreneurship: building on two schools of practice and thought. Duke University, the Fuqua School of Business. *ARNOVA Occasional Paper Series*, vol. 1, issue 3, pp. 1–28.
14. OECD. A vision for Korea: laying the foundations to join the most advanced countries in the world. Available at: <https://www.oecd.org/korea/avisionforkorealayingthefoundationstojointhemostadvancedcountriesintheworld.htm>
15. Deok Soon Hwang, Wonbong Jang, Joon-Shik Park (2016) Social Enterprise in South Korea. *ICSEM Working Papers*. No. 35, Liege: The International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project, pp. 54–78.
16. Comini G., Assad F., Fischer R. (2012) *Social Business in Brazil*. University of São Paulo, 15 p.
17. Borzaga C., Galera G. (2019) Social enterprise: An international overview of its conceptual evolution and legal implementation. *Social Enterprise Journal*, vol. 5, no. 3, pp. 210–228.
18. World bank group. Emerging Social Enterprise Ecosystems in East and South African Countries: A Diagnosis of Supporting Environments and Activity of Social Enterprises in Kenya, Malawi, Rwanda, South Africa, Tanzania, Uganda, and Zambia. May, 2017. 79 p.